

به نام خدا

طرح تحقیقاتی: شناخت، بررسی و تبیین ظرفیت‌های جنبش اعتراضی

ریشه‌ها و زمینه‌ها: اعتراضات و ناآرامی‌های اجتماعی یکی از انواع مهم کنش‌های دستجمعی در همه جوامع بشمار می‌آیند. اعتراضات دستجمعی در کنار سایر رفتارهای سیاسی مانند انتخابات و رفراندوم یک شکل رایج بیان نارضایتی متراکم و انباشته شده در جوامع، در دهه‌های اخیر گسترش یافته و از نظر تعداد، فراوانی و تکرار و نیز از حیث مطالبات و تقاضاهای مطرح شده در این اعتراضات اهمیت قابل توجهی پیدا کرده‌اند. اعتراضات هم در کشورهای توسعه یافته صنعتی و هم در بین کشورهای در حال توسعه مانند ایران گسترش جدی پیدا کرده‌اند.

اعتراضات جامعه و گروه‌های اجتماعی در ایران ابتدا به صورت یک مطالبه صنفی مطرح می‌شود ولی به دلیل آنکه دولت و حاکمیت با رویکرد و ابزارهای سخت (پلیسی، قضایی و اطلاعاتی) با آن مواجهه می‌شوند، به سرعت این اعتراضات، سیاسی و سپس به بحران امنیتی تبدیل می‌شوند. اعتراضات دیماه ۹۶ و دیماه ۹۸ و هفت تپه از این نوع اعتراضاتی است که به بحران تبدیل شده است. اعتراضات غالباً خواسته‌های صنفی درست و مشروع است که نشانک‌های آن از قبل هویداست ولی بدلیل رصد نشدن آن توسط دستگاههای مسئول تبدیل به تجمع و تظاهرات و سپس سیاسی می‌شود و نهایتاً به یک بحران امنیتی نائل شده است.

بر این اساس محققان علوم اجتماعی، علوم سیاسی، مطالعات امنیتی و تحلیل‌های پلیسی و انتظامی به موضوع اعتراضات اجتماعی توجه کرده‌اند و ابعاد مختلف آن را مورد بررسی قرار داده‌اند. از جمله در این مطالعات مفهوم، ابعاد، علل، ریشه‌ها و پیامدهای اعتراضات را مطالعه و به شاخص‌سازی درباره آن پرداخته‌اند. یکی از ملاحظات مهم در رابطه با این مطالعات که حجم انبوه و فراوانی را شامل می‌شود معطوف به تدوین نظام شاخص‌ها و علائم بروز اعتراضات اجتماعی بوده است.

مسئله: در نظام تامین امنیت جامعه، سطحی از تامین امنیت وجود دارد که به دلیل عدم توجه به ریشه‌ها و زمینه‌ها؛ نا امنی و ناهنجاری به وقوع پیوسته و به ناچار می‌بایستی با آن با رویکردی سخت مقابله کرد. به این سطح، منفعل گفته میشود.^۱ این سطح عمدتاً در مسئولیت و مأموریت دستگاههای پلیسی و قضایی و اطلاعاتی لحاظ می‌گردد. با ارزیابی و برآوردی که در حوزه مطالعات امنیت در ایران به دست آمده است، در تامین امنیت

^۱ به طور کلی سه سطح منفعل، فعال و فرافعال در نظام تامین امنیت جامعه قائل هستیم.

عمدتاً رویکرد سخت بر رویکرد نرم، اجتماعی و ایجابی غلبه دارد. به همین دلیل چالش بزرگی برای دستگاههای پلیسی، قضایی و اطلاعاتی در اجرای مأموریت ها و وظایف، پدید آورده است. هرچه سطح فرافعال و سطح فعال نقش کمتری در تأمین امنیت ایفا کند، سطح منفعل (رویکرد سخت در تأمین امنیت) پر حجم و پرهزینه خواهد شد. محیط پیرامونی، ناجا را فراتر از ظرفیت ذاتی خود، مواجه با حجم مأموریت خواهد کرد. اساساً بروز اعتراضات از یکسو و ورود منفعلانه به حوزه اعتراضات و تمرکز صرف بر تقویت امکانات مقابله از سوی دیگر، علاوه بر این که مسئولیت این دستگاهها را در انجام مأموریت و اهدافش سخت و دشوار مینماید، تاثیرات نامطلوبی بر چهره امنیت و نظم و بطور کلی امنیت ملی کشور داشته و خواهد داشت.

به منظور جلوگیری از تداوم واکنشهای انفعالی نظام تصمیم گیری در قبال اعتراضات اجتماعی، لازم است زمینه ها، نشانه ها، شرایط و روندهای منجر به بروز اعتراضات اجتماعی شناسائی شده و نسبت به اعتراضات پیش آگاهی داده شود. به گونه ای که بتوان قبل از وقوع تحرکات اجتماعی اعتراض آمیز از امکان و احتمال آنها مطلع شد. بخش عمده ای از این پیش آگاهی به واسطه شناسائی شاخص های اولیه اعتراضات امکانپذیر است. نشانه ها علائم ابتدائی اعتراضات اجتماعی به شمار می آیند. بنابراین، مسئله اصلی شناسائی انواع نشانه ها یا علائم بروز اعتراضهای اجتماعی است که سیاستگذاران بایستی به آن آگاهی داشته باشند. در صورت تحقق این مهم امکان رصد مستمر شرایط و استقرار یک نظام هشدار منسجم به وجود می آید. ارائه هشدار به موقع، به نظام تصمیم گیری و مراجع عالی نظام (ذینفعان مهم) موجب جلوگیری از شکل گیری و تشدید تنشهای اجتماعی یا حداقل کاهش خسارات ناشی از آنها خواهد شد.

پیامدها: اعتراضات به مثابه بحران با وجه مشخصه غافلگیری نظام مدیریتی (سیاسی، اداری و امنیتی) کشور همراه بوده است. از این رو کمترین محدوده زمانی را برای شناسایی بروز وسیع و حاد اعتراضات برای نظام مدیریتی باقی می گذارد. فقدان شناخت دقیق، مواجهه و برخورد نامتناسب را موجب می شود و آثار تخریبی بالایی را برای نظام سیاسی، اداری و امنیتی کشور همراه دارد. از این رو آینده پژوهی و شناسایی درست بحران در حوزه اعتراضات با توجه به انواع و طیف گسترده ای که از ناآرامی هایی که در جامعه ایران وجود دارد، به طبع کمک شایان توجهی در انتخاب روش مواجهه و برخورد متناسب با پدیده حادث شده فراهم می آورد.

سیاستگذار بایستی توجه کند در آینده (خصوصاً سال ۱۴۰۱) احتمال پدیداری اعتراضات به شدت افزایش یافته است. و بدلیل آنکه سازوکار رسیدگی به این اعتراضات در دستگاههای دولتی و حاکمیتی کماکان با رویکردی سخت و سلبی است، بنابراین احتمال پدیداری بحران در این اعتراضات به شدت افزایش می یابد.

بایستی به این نکته توجه داشت که مردم با انگیزه های مختلف و اغلب برای تاثیرگذاری بر دولت و حاکمیت به تجمعات اعتراض آمیز تمایل پیدا میکنند. موضوع در جایی مسئله ساز میشود که نخبگان حاکم اقدام افراد و گروههای معترض را نامشروع و غیرقانونی تلقی میکنند. در صورتیکه این اعتراضات می تواند فرصتی برای بازسازی و بازنگری بر نظام اجرایی و سیاسی حاکم بر کشور باشد.

ناآرامی ها و اعتراضات فارغ از درست یا نادرستی آن بر خواسته ها و انگیزه های اجتماعی بناشده و با پیشینه فشار و نارضایتی شناخته می شوند. درواقع نارضایتی ها در سطح گروه های اجتماعی مانند کارگران، معلمان، پرستاران، زنان و جوانان با محرومیت های اجتماعی و قانونی متداول روبرو بوده اند، در برخی موارد نیز انگیزه های اجتماعی با جنبه های سیاسی آمیخته شده و موجب حاد شدن اعتراضات می شوند. با این وصف مدیریت اعتراضات در حوزه امنیت داخلی بیش از هر چیز مستلزم مطالعه و شناسایی انواع رفتارهای اعتراضی است، تا مواجهه و برخورد مناسب به منظور مدیریت آنها صورت گیرد. علاوه براین با شناسایی علل بحران می توان گامی پیش نهاد و مسائل را پیش از بغرنج شدن حل و فصل کرد و زمینه های بحران را به حداقل ممکن کاهش داد.